

VÝCHOVA K HODNOTÁM NA POZADÍ KVALITNEJ UMELECKEJ LITERATÚRY, BRAKOVEJ LITERATÚRY A TZV. ODPADOVEJ LITERATÚRY

Anton Lauček

„Povedz mi, čo čítaš, ja ti poviem, kto si“ – tak znie známy, už okrídlený výrok. Kto veľa číta, veľa sa o živote a svete dozvie. Literatúra nielen vzdeláva a rozširuje obzor, ale aj formuje, vychováva čitateľa. V súčasnosti akoby existovala priama úmera medzi rapidným poklesom čitateľskej gramotnosti a úrovňou spoločenského a kultúrneho správania sa. (K tomu sa pridáva permanentná a cielená devastácia tradičného rebríčka hodnôt, jeho obracanie naruby súkromnými televíznymi kanálmi a ich priam abrazívne pôsobenie na základy kultúrneho povedomia spoločnosti. Rafinovane účinkujú najmä prostredníctvom rôznych „reality šou“, cez primitivizmus, útoky na najnižšie pudy, škandalizáciu charakternosti a čestnosti, cez prezentáciu narušených jednotlivcov, z ktorých masmédiá vyrábajú tzv. celebrity, morálne a mravne rozkladajú najmä mladého človeka.)

Pod vplyvom rôznych faktorov účinkujúcich v súčasnosti ochota mládeže čítať kvalitnú beletriu neustále klesá. Príčiny sú všeobecne známe.

- Vplyv internetu možno zaradiť na prvé miesto ako dôvod klesajúcej čitateľskej gramotnosti. Okrem toho, že ponúka užívateľovi vhodné i menej vhodné lákadlá a nenávratne mu kradne čas, trivializuje jeho potrebu čítania významných diel zo slovenskej a svetovej literatúry – sprostredkúva mu iba tzv. obsahy zamerané na stručnú charakteristiku diela, zaradenie do spoločenského a historického kontextu, dejovú niť, spravidla pochybným zdrojom vyabstrahované myšlienkové posolstvo, oboznámi ho s hlavnými protagonistami. Deformované a často irelevantné informácie ochudobňujú čitateľa o estetický zážitok z umeleckého diela, posúvajú ho do polohy prijímateľa suchých údajov degradujúcich umelecký text iba na sumár informácií, ktoré k rozvoju osobnosti prispievajú v minimálnej miere.
- Okrem internetu aj televízne vysielanie alebo sledovanie videa poskytuje možnosť oboznámenia sa so sfilmovanými dielami našej a svetovej klasiky – ide o pohodlný a pre mnohých atraktívnejší spôsob spoznať dielo prinajmenšom v jeho základných kontúrach mapujúcich fabulu a sujet.
- Školská prax s tzv. povinnými autormi a odporúčaným čítaním sa neosvedčila, hodiny literatúry sa v školách dostávajú stále viac do úzadia, vyučujúci slovenského jazyka, ktorí by mali pre literatúru horieť, znechutení neustálymi, často amatérskymi zásahmi do vyučovania ich predmetu a nanúteným pokusníctvom zo strany nadriadených inštitúcií, strácajú iskru a elán, a preto učiteľ, ktorý sám pre umelecký text v srdci nie je zapálený, vo svojich žiakoch nadšenie pre literatúru nedokáže budovať. Chýba mu hlboký citovo podmienený osobný vzťah k nej, a to študent u svojho učiteľa odhalí.
- Trh s knihou sa skomercializoval, jej výrobná cena rapídne vzrástla a následne sa neúmerne predražila v predajniach, čiže pre väčšinu obyvateľov a najmä pre rodiny s deťmi býva často cenovo nedostupná.
- Ovplyvnení celkovou atmosférou v súčasnej spoločnosti a zaneprázdnení hmotným zabezpečovaním rodiny, ktoré je pre väčšinu jej živelov komplikované a často veľmi namáhavé, len málo z nich, a to sa týka najmä rodičov s nižším vzdelaním, pripisuje knihe významnú úlohu pri výchove dieťaťa, aj preto je v takýchto rodinách kniha ako dar výnimkou – potomkom kupujú skôr praktické veci určené na dennú spotrebu a prežitie.

- Propagácia kvalitnej beletrie v bežnej dennej tlači i v elektronických médiách ustúpila, recenziám kníh sa venuje zanedbateľný priestor, takže potencionálny čitateľ zostáva málo informovaný.
- Neexistujúca politika štátu, ktorá by v širšom meradle premyslene a sústavne podporovala vydávanie, rozširovanie a propagáciu kvalitnej beletrie. Vyhlásenia zodpovedných o programových krokoch v tejto oblasti zostali hlavne vo verbálnej polohe.

Umelecká literatúra, ktorú súčasná spoločnosť tak zanedbáva, percipienta poľudšťuje, zušľachtľuje, vracia k človečenskej podstate. Jej vplyv na výchovu a vzdelávanie mládeže môže využívať každý rodič aj pedagóg. Sám ale musí literatúru poznať, musí byť sčítaný. V dnešnej dobe, keďže sa mladému človeku núka široké spektrum možností týkajúcich sa využívania voľného času, nie je vôbec jednoduché ho presvedčiť, aby siahol po knihe. Spoločnosť očakáva, že hlavným usmerňovateľom a presvedčujúcim činiteľom, zdôvodňovateľom aj inšpirátorom čitateľského úsilia žiakov a študentov bude pedagóg. Aby svojich zverencov do čítania povzbudil, nestačí mu často dokonale poznať knihu a jej obsah, študentov obyčajne zaujíma aj autor, peripetie jeho života, pozadie vzniku umeleckého diela, pomery v spoločnosti v čase, kedy sa kniha rodila. Mnohé knihy vydávajú svedectvo aj o spisovateľovi, o jeho ľudských kvalitách, morálke, presvedčení. Vo svojej dobe, kedy tvoril, sa stáva ozajstným svedomím národa, a hodnoty, ktoré propaguje a vyznáva, sa potom prenášajú aj do jeho diela. Je na pedagógovi, aby na takéto spojenia upozornil, aby ukázal cestu, po ktorej majú čitatelia pri odhaľovaní tajomstiev viacvýznamovosti umeleckého textu kráčať.

Vďačný materiál na ceste za spoznávaním hodnôt poskytujú aj slovenskí spisovatelia, ktorých mená sú v školskej praxi veľmi známe, no ich časté pripomínanie spôsobilo, že väčšina žiakov vníma autora ako len povinnú literárnohistorickú rekvizitu. Pre učiteľa nie je jednoduché zatriktívniť pohľad na dielo a spisovateľa, ktorý sa zdá súčasnému študentovi a žiakovi prežitým a modernej dobe nič nehovoriacim anachronizmom. Ide napríklad o autorov literárnohistoricky zaradených do obdobia slovenského literárneho romantizmu a autorov obdobia realizmu. Aby sme u percipienta prebudili skutočný záujem, v ich prípade môžeme žiakom tlmočiť to ľudské a osobité, ktorým ich dielo oplýva, na pozadí doby, v ktorej žili, a dramatických životných osudov prevažnej väčšiny z nich.

„S príchodom štúrovcov pretvára sa v samej podstate slovenská poézia.. Miesto básnikov krátkeho dychu... miesto opatrných rozumárov... zjavili sa tvorcovia víchorní, s darom svätého šíalenstva... Poézia prestáva byť zábavkou a cvičením, stáva sa poslaním a osudom. Tamti prelievali len atrament, títo vedia v rukách držať aj meč a prelievať krv...“ (Matuška, 1972, s. 18).

Janka Kráľ označujú vyučujúci literatúry ako búrliváka, čudáka, rebela, revolučne naladeného „Divného Janka“. Učebnice ho stereotypne približujú niekoľkými básňami, prípadne niektorou z jeho známych balád. Málokedy sa spomínajú okolnosti vedúce k básnikovmu tzv. čudáctvu. Nejde len o svojráznu povahu tohto génia, ale aj o jeho životné peripetie často naplnené dobrodružnými, niekedy až životu nebezpečnými okolnosťami. Narodil sa v rodine mäsiara – jeho otec mal údajne surovú povahu, a naopak, matka bola citlivá a jemná. Protikladnosť pováh oboch rodičov viedla ku skorej smrti matky, ktorú mladý básnik nadovšetko miloval. Počas štúdií sa prejavoval ako osobnosť, a nielen básnická, nadovšetko si vážiaci pravdu, česť, slobodu a svoj materinský jazyk. Rytmus a rým do svojich básní prebral z ľudovej piesne a „*Hurban to vedel hneď... prorokoval, že Janko Kráľ stvorí Slovákom poéziu a ukáže im, čo je básnictvo... Vyšiel z balady a ľudovej povesti, ale prerážal obruč ich objektívnej predmetnosti ustavičným vnášaním seba, svojej drámy, svojho osudu... Svoj romantizmus hlavne žil, vypísal sa z neho len čiastočne; jeho improvizácie, čmárané ľavou rukou, nie pri písacom stolíku, skôr na kolene, vychodené, a nie vysedené, sú len poznámkami na margo jeho života.*“ (Matuška, 1972, s. 19-25). Nenávidel útlak a ponižovanie – bol jedným z piatich študentov, ktorí na protest proti odvolaniu Štúra z katedry úplne opustili školu (pôvodne z tohto dôvodu rebelovali skoro sedemdesiat študenti), pričom Jankovi Kráľovi do skončenia teologických štúdií chýbal jediný semester. Doma ho čakali výčitky nahnevaného otca a obavy už vtedy chradnúcej matky. Len ťažko si mohol nájsť solídne platené zamestnanie, keďže okrem toho ako človek milujúci slobodu a sympatizujúci s utláčanými, nespokojný s despotizmom a pretvárkou prostredia opúšťa miesta, kde ho zamestnali, svoju prácu, a putuje za iným, v úfnosti lepšieho. V meruôsmom roku v nadšení z revolúcie spolu s príbelským učiteľom Rotaridesom burcuje poddaných a želiarov, reční im

o slobode. Keď ho dragúnski vojaci odviekli do Šiah, mladého básnika vo väzení bili korbáčom, lámali na kolese a naťahovali na škripec. Janko Král ako dvadsaťšesťročný vtedy úplne ošedivel a Rotarides, trápený aj výčitkami, keďže bol jediným živiteľom matky a svojich sestier, prišiel o rozum. Janko Král po vyslobodení z väzenia tvoril, zlomený, už veľmi málo. Písal vlastne len do dvadsiateho ôsmeho roku svojho života. Nestaral sa o osud svojich veršov, preto sa zachoval iba zlomok z jeho diela. Dožíva zatrpknutý, v sklamaní, pretože ideály, pre ktoré žil, vládna moc bezohľadne rozdrvila. Zrejme aj z týchto sklamaní vyplýva tzv. čudáctvo básnika, ktorý chcel svoje presvedčenie a ideály rovnosti hlavne realizovať v žití svojom aj v žití druhých, najmä tých biednych a ponižovaných. „Čudáctvo.. nepramenilo len v sklonoch jeho povahy, vyvieralo aj a bolo aspoň zosilňované objektívnymi okolnosťami...Nenarodil sa len Kráľom, ale aj kráľom, prišiel však do národa, v ktorom bol odsúdený k písárčine; narodil sa orlom, a národná skutočnosť bola taká, že sa nemohol rozkrídlieť. Bol básnik z božej milosti, no keď sa naskytla možnosť priamej akcie, opúšťal verš a chápal sa činu... Celý život sa doslovne zmietať medzi chmúrnym presvedčením, že nemožno zmeniť svetské poriadky, a vierou, že sa tak raz musí stať“ (Matuška, 1972, s. 436). Básne (napr. **Jarná pieseň, Šahy, Duma bratislavská, Zverbovaný**), ktorými Janko Král ilustruje učebnice, priam eruptívne prýštia túžbou po spravodlivosti, slobode, voľnosti ducha – kvality života, ktoré si často nevážeme, priam s nimi hazardujeme. Z jeho diela sa zachoval iba zlomok. Ale aj to málo, čo poznáme, dokazuje, že Janko Král bol, ako hovorí Alexander Matuška, skutočne „*kniežaťom slovenských básnikov*“.

Ďalší z našich predstaviteľov romantizmu Andrej Sládkovič narábajúci vo svojom diele hlavne s kategóriou krásy, vošiel do povedomia študujúcej verejnosti ako autor **Maríny** a **Detvana** – dvoch svojich najznámejších veľkolepých básnických skladieb. Bol sotva dvadsaťročným mladíkom, keď sa zaľúbil do Márie Pischlovej „*moletky s havraními vlasmi a jagajúcimi sa modrošedými očami*“, no chudobný študent prišiel o svoju vyvolenú, keďže si táto na naliehanie matky po smrti otca, aby zachránila rodinu pred finančným úpadkom, vzala „zabezpečeného“ výrobcu sviečok a perníkov, bohatého Juraja Gerzsóa. To mladého básnika tak zranilo, že si chcel siahnuť na život. (Úmysel prezrádza vo svojej **Maríne**, kde sa jeho milá mení na vílu, a tá ho láka, aby skočil do vln Hrona.) Napokon ale prijal nepriazeň osudu a „zostal“ presvedčený, že užitočnejšie je žiť a pracovať pre národ. So stratou milovanej dievčiny, hoci sa neskôr oženil a vzal si Antóniu Sekovičovou, sa ale do smrti nezmieril. Rana v jeho duši zostala nezahojená. „*Odopreli mu tú, ktorú si vyvolil... lenže zrada mu pomohla narodiť sa básniky. Utrpel ranu a zazvučal, dostal úder a zaspieval*“ (Matuška, 1972, s. 9).

Jeho literárni druhovia skladbu spočiatku odsudzovali. V časoch kvasiacich do revolúcie meruôsmych rokov sa im zdalo básnenie o ľúbostnom cite zbytočnosťou. Nepostrehli, že okrem lásky ku krásnej deve sa dielom tiahne aj motív lásky k vlasti. Až po určitej dobe pochopili silu a veľkosť tohto umeleckého skvostu, ktorý nadchýnal a nadchýna celú generáciu.

Hviezda, kvet a láska sú tri témy, na ktoré Andrej Sládkovič vo svojej lyricko-epickej **Maríne** spieva, a v speve na tieto témy prakticky nemá ani v našej, ani v európskej a ani vo svetovej poézii porovnateľného súpera. Ide o prvú slovenskú ľúbostnú báseň, v ktorej sa láske dostalo všetko, čo jej patrí, dokonca až nadmieru. Svoje verše napísal z autentického zážitku, zo zážitku, ktorý pre neho znamenal všetko – život aj smrť. Vedie tu dialóg sám so sebou, takže čitateľ spozná, čo jeho srdce hlboko zraňovalo. Z prehry sa dostal spevom, nie reptaním ani buričstvom (porov. Matuška). Jeho nesmrteľné verše sa intenzívne prihovárajú i k súčasníkovi – „*málo k zmyslom, ale mocne k srdcu a duši... je na zemi, ale díva sa hore; výšiny a priepasti ho lákajú; vzlet a sen sú v jeho erbe; človek s úzkym náručím, ale šírym citom, vrelý v studenom svete; himmelhoch jauchzend, zum Tode betäubt; nebotyčne rozjasaný, na smrť zarmútený*“ (Matuška, 1972, s. 434). Podobne ako česká spisovateľka Božena Němcová, ktorá napísala svoju **Babičku** vtedy, keď jej zomrel najstarší syn Hynek, dokázal Andrej Sládkovič pretaviť bolesť nad stratou veľkej lásky v umenie dokumentujúce nesmiernu vznešenosť veľkého citu, v umenie rozdávať nádej a radosť.

Podľa názoru niektorých odborníkov má Sládkovičova **Marína** v porovnaní s veľbásňami podobného charakteru jednu nevýhodu – ide o fakt, že ju napísal Slovak. Keby vošla do literárnej histórie ako dielo príslušníka nejakého veľkého národa, stala by sa dávno jednou z najslávnejších ľúbostných básní sveta.

Obdobie literárneho realizmu prinieslo do slovenskej literatúry umelecké stvárnenie bežného života jednoduchého človeka. Namiesto výnimočného hrdinu konajúceho veľké skutky a ochotného za svoje ideály aj umrieť, namiesto vydedenca spoločnosti a osamelého pútnika zaujme čitateľa protagonista pochádzajúci z ľudu, prezentujúci sa kultúrou sedliackeho rozumu, pracovitou, zmyslom pre česť a dodržiavanie morálnych i mravných zákonov. Michal Čajka a jeho Hanka z Hviezdoslavovej **Hájnikovej ženy**, mamka Pôstková z Tajovského rovnomennej poviedky, „Neprebudený“ Kukučínov Ondráš Machuľa, Iva Zaťková z Podjavorinskej prózy **Žena** a iné sa stali literárnymi typmi disponujúcimi výnimočnými charakterovými vlastnosťami. Na prvý pohľad obyčajné, no podmaňujúce si čitateľa, ktorý tak môže obdivovať ich zmysel pre česť, povinnosť, pracovitosť, zodpovednosť, súcitiť s trpiacimi, pomoc druhým bez toho, že by čakali za to odmenu. (Svetozár Hurban Vajanský, hoci bol vo svojej dobe považovaný okolím za výnimočného spisovateľa, autora európskeho, priam svetového formátu, nedokázal vytvoriť podobný typ a charakter. Postavy svojich románov umelo prikrášľoval k ideálom, ktoré vyznával, preto nezostali nadčasové a pominuli sa spolu s autorovými ideálmi. Hodnoty určujúce konanie Vajanského literárnych hrdinov, tak zostali hodnotami na papieri a súčasného čitateľa prakticky už neoslovujú.)

Významnou spisovateľkou zaradenou medzi predstaviteľov slovenského literárneho realizmu je Božena Slančíková Timrava. Prakticky celý svoj život strávila na dvoch odľahlých novohradských dedinách, a to v Polichne a Ábelovej. Napriek tomu, že neprecestovala svet a z vlastnej skúsenosti nepoznala žiadne cudzie krajiny, dokázala na malom kúsku zeme, ktorý opisuje, zobraziť všeludské problémy a človeka s jeho starosťami, smútkom i radosťami plasticky, zostúpila do hĺbín jeho duše až tak, že ju niektorí predstavitelia literárnej kritiky označujú za slovenského Dostojevského. Vo svojom životopise v úvode prezradila: „*Neviem o sebe nič zvláštneho napísať. Žiadne nápadné udalosti sa nestali v mojom živote. Prešiel tak dáko jednotvárne, že sa mi vše zdá, akoby som ani nebola žila.*“

Skromnosť charakterizuje túto veľkú prozaičku pochádzajúcu z rodiny evanjelického kňaza bohatej hlavne na synov a dcéry. Nikdy sa nevydala – nebola oslnivo krásna a ani nedisponovala žiadnym venom, kvôli ktorému si vtedajší mládenci vyberali budúce nevesty. Na spoločenských stretnutiach, utiahnutá, sa stala skôr pozorovateľkou ako účastníčkou konverzácie a diania. Stalo sa, že sa i nejaký uchádzač o jej ruku objavil, no autorke, dokonale si všimajúcej ľudskú bytosť neušlo, že ide o človeka prázdneho, s ktorým by bolo spolužitie nešťastím. Čo vyzorovala, dokázala vo svojich textoch majstrovsky využiť. Aj Timrava v mladosti túžila po láske „*desnej ako búrka, strašnej ako prival, ničiacej ako požiar*“ podobne ako slečny v jej spoločenskej novelistike (**Ťažké polozenie, Pozde, Nemilí, Bál, Skúsenosť, Bez hrdošti**), avšak životná skutočnosť ich sklamala, vydali sa bez lásky, manželstvo vnímali ako východisko, aby nezostali rodičom na príťaž a neboli neskôr nútené hľadať si zamestnanie – podobné postavenie v tých časoch ženu spoločensky degradovalo. Pri porovnávaní s „love stories“ určeným ženskému čitateľskému publiku, zaľudnenými nekomplikovanými postavami, so schematickými príbehmi zvyčajne podfarbenými pikantným detailom, zvädzajúcim sentimentom a končiacimi zväčša sladkým happy endom, ktorými súčasné komerčne orientované vydavateľstvá presycujú knižný trh (ide o autorky ako napr. Pilcherová, Steelová, Keleová - Vasilková), sa Timrava svojím dôsledným realizmom javí ako majster pera odhaľujúci výšky a hĺbky hnutí ženskej duše, no zároveň dokumentujúca životnú pravdu a drsnosť života. Podobne aj v dedinských prózach (**Mocnár, Márnosť všetko, Na jednom dvore, Tá zem vábna, U Kanátov, Mojžík**) mapuje, ako spoločnosť ovládaná vypočítavosťou jedincov, pachtením po majetku, výsadnom postavení a peniazoch deformuje medziľudské vzťahy a ničí najkrajší ľudský cit. Odhaľovaním koreňov spoločenského zla je Timrava výsostne aktuálna aj v našej dobe. Bola samoukom nepodliehajúcim vplyvom rozličných umeleckých smerov a prúdení – vlastne ich nepotrebovala. S nadhľadom skúmala svoje okolie, z postáv, ktoré ho dávali do pohybu, vedela vytážiť výnimočné charaktery, aj také svojím negativizmom poučné, ako napríklad Ťapákovcov. Ich lenivosť, obmedzenosť, nedvižnosť, zaostalosť, nechufť k činu podčiarknuté Timravinou jemnou iróniou sú pre čitateľa výkričníkom vystríhajúcim pred podobným spôsobom existencie. Svoje postavy sa spisovateľka snaží privádzať k mravným záverom. V próze **Skon Paľa Ročku**, v školskej praxi vari najfrekvencovanejšej, sleduje cestu lásky, ktorá „*pri biede sa minula*“, až k smrti jedného z manželov. Paľo nemôže zomrieť, kým nedosiahne odpustenie od svojej matky, keďže jej kedysi, utrápený a nahnevaný kvôli svojej biede a starostiam na celý svet, ublížil. Scénu zmierenia matky

s umierajúcim synom načrtla Timrava až mrazivo triezvo, pár vetami, ale o to intenzívnejšie ňou čitateľa zasiahne.

Aj ďalší predstaviteľ slovenského literárneho realizmu vyšnokubínsky rodák Pavol Országh Hviezdoslav, ktorého, ako konštatoval kritik, sme vyhlásili za najväčšieho slovenského básnika, hoci jeho diela vôbec nečítame, priniesol do literatúry rýdze charakteru ľudsky hrdé vo svojej statočnosti. Mišo Čajka a jeho žena Hanka so svojim príkladným zmyslom pre česť a povinnosti sa mnohokrát javia súčasnému mladému čitateľovi presvedčanému bulvárnymi médiami, že klamať, podvádzať a striedať životných partnerov je pragmatickou výhodou, ako postavy z oblasti science fiction. Pri tlmočení posolstiev tohto diela sa pedagóg dostáva do komplikovanej pozície. Študentom známy príbeh lásky a odolania pokušeniu za cenu veľkých obetí (pre väčšinu už deformovaných súčasným naruby obráteným rebríčkom hodnôt nepochopiteľný) musí dostať do polohy, ktorá súčasníka zaujme. Pomocníkom a presvedčovacím argumentom môžu byť vhodne zvolené pasáže z Hájnikovej ženy, nabité citmi a mohutným dramatismom.

Kukučínov „Neprebudený“ je mentálne postihnutý Ondráš Machuľa. Totka, ktorá ho vychováva, predstavuje etický zákon dedinského kolektívu. Jednoduchá ženička považuje starostlivosť o svojho príbuzného za samozrejmosť a neočakáva za to odmenu ani spoločenské uznanie. Aj iné spisovateľove ženské postavy tu vystupujúce, tie z úzadia príbehu, preplnené súcitom, sú vo svojej ľudskosti hodné nasledovania. Ondráš, hoci fyzicky dospelý, v duši ostal dieťaťom. Žije vo vysnívanom svete rozprávok, kde niet podvodov, klamstiev, úskokov, kde ľudia zmýšľajú a konajú otvorene, priamo. No v zrážke rozprávkového sveta s ozajstným hynie svet Ondrášovej čistoty spolu so svojim hrdinom. Aj v tom spočíva sila Kukučínovho realizmu.

Pod termínom „braková literatúra“ sa často chápu texty čitateľa zavádzajúce, bez výchovných, ideových a umeleckých ambícií. Podľa definícií, ktoré nájdeme v slovníkoch, ide o literatúru určenú širokým čitateľským vrstvám, ktoré sa snaží upútať vzrušujúcim dejom, tzv. zrozumiteľnosťou jazyka, fabulovania a sujetu, v značnej miere eliminujúcu psychologizáciu, vyznačujúcu sa „naivnou motiváciou nevyplývajúcou z charakteru postáv a falošným morálnym záverom“. Treba ale pripomenúť, že braková literatúra nemusí vo výchove zohrávať len negatívnu funkciu. Často plní aj úlohu zábavnú a relaxačnú, buduje čitateľské návyky, tiež býva zdrojom informácií, ktoré percipient nenásilne vníma. Spravidla v nej víťazí láska nad nenávisťou a pravda nad zlom. Vypĺňa vákuum, ktoré vzniká v čase, keď dieťa už nečíta rozprávky, ale túži po príbehoch prinášajúcich dobrodružstvo a vzruch. Príbehy o Tarzanovi, „mayovky“, ale aj dievčenské romány poznačené sentimentálnosťou umožnia mladému človeku, aby spoznával cudzie a exotické krajiny, aby sa stotožnil so svojím hrdinom, aby sa mu v odvahe, statočnosti a charakternosti túžil vyrovnáť, aby mu držal palce a tešil sa z jeho triumfu nad prekážkami osudu. Neprekáža mu pritom „čiernobielosť“ nekomplikovaných postáv ani dokonalá prediktabilita ich správania sa a konania. Nezanedbateľná je aj skutočnosť, že vášnivý čitateľ, hoci aj brakovej literatúry, si, keďže máme všetci prevažne vizuálnu pamäť, podvedome osvojí štylistickú a pravopisnú normu.

Ako brakovú označujeme aj literatúru, ktorá u nás vznikala v päťdesiatych rokoch 20. storočia, vyprovokovaná politickou objednávkou. Ide o texty písané v intenciách metódy socialistického realizmu, poznačené dogmou marxizmu a schematickosťou. Literárny hrdina prichádzajúci na miesto činu, kde sa buduje a združstevňuje, má obyčajne robotnícky alebo roľnícky pôvod, bojuje s prírodnými a ľudskými prekážkami, aby napokon zvíťazil v mene ideológie, ktorú presadzuje. Takáto literatúra inšpirovaná sovietskymi dielami z obdobia stalinizmu nesie v sebe príznaky utópie, jej protagonista aj konflikt je umelo vykonštruovaný, zakončenie nereálnou víziou. (František Hečko: **Drevená dedina**; Vladimír Mináč: **Na rozhraní, Modré vlny**; Katarína Lazarová: **Osie hniezdo**; Fraňo Kráľ: **Bude ako nebolo**, Dominik Tatarka: **Radostník, Družné letá** atď.) Mravné a morálne hodnoty presadzovala iba verbálne – podľa nej cesta k „raju na zemi“, k všeobecnému spoločenskému blahu vedie cez triednu nenávisť a zničenie triedneho nepriateľa. Úlohou takéhoto ideologického braku bolo čitateľa vychovávať, presvedčať ho o správnosti politiky komunistickej strany vtedy presadzovanej hlavne mocenskými prostriedkami. Aj príslušníci mladej generácie ako ľahko manipulovateľný objekt výchovy sa stali terčom vymývania mozgov. Tzv. pionierska literatúra, určená mládeži (Jozef Horák: **Pionierske srdce, Červená šatka, biely mak**; Krista Bendová: **Pioniersky pochod**; Helena K. Brindzová: **Traja bratia** atď.) sa vyznačovala politizovaním, apelatívnym poučaním, simulovaným úsilím o pravdivosť a dokumentárnosť, skrytou

i otvorenou utilitárnosťou, prokomunistickou fabuláciou. Takáto literatúra zásadne deformovala pohľad mladého človeka na svet a na klasické hodnoty, vychovávala z neho neslobodného jedinca riadiaceho sa stádovitým efektom kolektívu.

Komercializovaný trh s knihou v súčasnosti prináša aj množstvo literatúry servírujúcej čitateľovi brutalitu, násilie, senzačnosť za každú cenu. Pod vplyvom veľmi agresívnej reklamy sa tlačí do povedomia verejnosti tzv. odpadová literatúra plná vulgárnosti, zvráteností, pornografických scén, hľadajúca v každom počíne ľudského individua prioritne sexuálne konotácie. Usiluje sa presvedčiť percipienta, že texty útočiace hlavne na zmysly a telesnosť kopírujú dennodennú realitu a hlavne ho oboznamujú so surovou skutočnosťou života. Siahajú až na samé dno spoločnosti v úsilí pošpiniť všetko okolo seba – pritom zdeptať a zdegradovať človeka, ukázať ho ako obeť vášní, vydaného napospas spoločenskému násiliu, ktoré nás obklopuje a proti ktorému sa nemožno brániť. Emancipáciu zla prezentuje ako horizontálne aj vertikálne šíriacu sa konštantu postupne odstraňujúcu všetky dimenzie ľudskosti a slušnosti. Na pozadí takýchto textov percipient vníma ustavičný zápas človeka o presadzovanie klasických hodnôt v živote ako márný boj, nemoderný a hodný posmechu.

Pre pedagóga a rodiča nie je jednoduché varovať mladého čitateľa pred „literárnym odpadom“. Zákaz by mal opačný účinok – siahol by po knihe takmer okamžite. Východiskom sa javí postupné a trpezlivé vedenie dieťaťa už od útleho čitateľského veku k umeleckej literatúre, v nenápadnej viacvýznamovosti vychovávajúcej k zmyslu pre krásu, pravdu, dobrotu, skutočnú lásku, obetavosť, veľkodušnosť, rozdávanie radosti, súcitiť s trpiacimi. Pedagóg a rodič môže pritom využiť aj nezastupiteľného pomocníka, ktorého sme v rámci výchovného procesu už takmer zlikvidovali – hudbu a poéziu.

Ale to už je iná kapitola.

Literatúra:

Čepan, O. a kol.: Dejiny slovenskej literatúry III. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, 782 s.

Lauček, A.: Iba tak III. Námestovo: M-SERVIS, s. r. o., 2009, 107 s.

Lauček, A.: Slovenská literatúra pre deti a mládež (1990 – 2004). Ružomberok: FF KU, 2004, 70 s.

Lauček, A.: Schéma a dogma v literatúre II. Ružomberok: Verbum, 2011, 74 s.

Matejková, A.: Múza Marína, Andrej Sládkovič a Banská Štiavnica. Banská Štiavnica: SEZAM, 2004, 72 s.

Rezník, J.: Po literárnych stopách Slovenska. Bratislava: Mladé letá, 1982, 366 s.

Matuška, A.: Profily a portréty. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1972, 555 s.